

FRØSALGETS urtehefte

– guide til de mest
anvendte urter i landbruget

MORGENFRUE

CIKORIE

VEJBRED

HVID STENKLØVER

SERRADÉL

ESPARSETTE

KÆLLINGETAND

KØRVEL

PERSILLE

KOMMEN

FENNIKEL

BIBERNELLE

CITRONMELISSE

PURLØG

RØLLIKE

Forord

Hvorfor urter i græsmarken?

Smag, sundhed og velvære er ofte årsagen til, at økologiske mælke- og kødproducenter anvender urter i græsmarken. Dels virker mange af urternes smag så positivt, at de ligefrem fremmer husdyrenes appetit på kløvergræsset, og den samlede foderindtagelse øges. Dels oplever vi som forbrugere, at urterne er i stand til at sætte deres "smagsaftryk" på de producerede mælke- og kødprodukter, vi modtager fra de mejerier og slagterier, der giver produkterne en nænsom og hensynsfuld behandling.

Et sundt husdyr giver sunde produkter

Urternes kemiske sammensætning af proteiner, mineraler, vitaminer og andre indholdsstoffer adskiller sig på flere måder fra de tilsvarende indholdsstoffer hos græsser og kløver; også selv om planterne gror side om side i den samme jord. Urternes tilstedeværelse øger alsidigheden af indholdsstofferne og derved den samlede værdi af det foder, husdyrene æder fra marken. Husdyrene får gennem urterne tilført større mængder foderværdistoffer af bl.a. mikro- og/eller spormineraler, der erfaringsmæssigt kan være medvirkende til en forbedret sundhed og velfærd hos husdyrene.

Formål og hensigt med heftet

Anvendelse af urter i græsmarken er de senere år blevet meget udbredt. Vi har ikke tidligere haft en samlet oversigt over de urter, der typisk anvendes i landbruget. Derfor har FRØSALGET taget initiativ til dette hefte. Vi henvendte os til Økologisk Landsforening, der har samlet og formuleret alle faktuelle oplysninger om de enkelte arter af urter samt bidraget med billeder, der viser urterne på forskellige udviklingstrin. Formålet har været, at samle al den viden vi har lige nu, samt skabe en platform hvor både forskeren og den praktiske bruger kan tage afsæt og videreføre deres arbejde i hver deres retning. Samtidig ønskedes det at skabe en praktisk opslagsbog, man kan tage med i marken eller ud i naturen, finde urterne i deres rette element, lære om de enkelte arter og lære, at skelne arterne fra hinanden.

Tak til Økologisk Landsforening for en faglig og kompetent indsats i udgivelsen af dette hefte.

FRØSALGET, den 30. oktober 2009

Per Korsgård
direktør

Fakta om urter

Urter og mange bælplanter er rige på:

- mineralstoffer
- vitaminer,
- umættede fedtsyrer
- æteriske olier
- og sekundære planteindholdsstoffer som eks. tanniner

Urter i græsblandinger giver:

- øget biodiversitet i græsmarken
- mere alsidig fodersammensætning
- forøgelse af ædelysten
- positive effekter på dyre sundhed
- positiv indflydelse på produktkvalitet af mælk og kød
- forbedret udnyttelse af letomsættelig foderprotein

Øget biodiversitet i græsmarken kan bidrage til:

- en forbedret udnyttelse af begrænsende vækstfaktorer

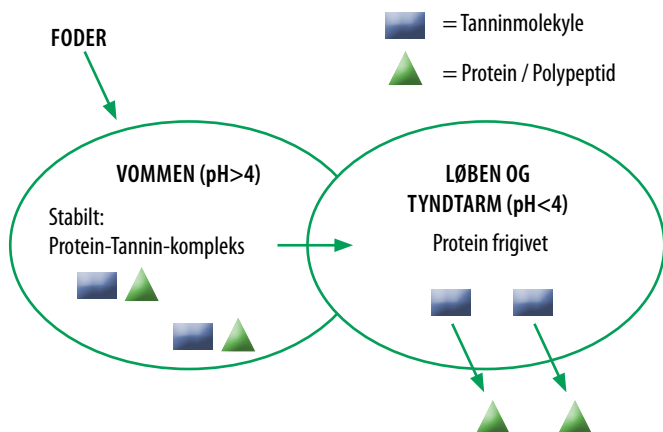
- reducerer problemer med skadedyr og sygdomme
- generelle positive effekter på økologien og landskabsbillede

Tanniner

Tanniner er polyphenoliske forbindelser, der inddeles i hydrolyserbare og kondenserede tanniner. Det er især den kondenserede tannin, der er interessant. Tanniners egentlige rolle er at beskytte planterne imod insektangreb. Men de kondenserede tanniner binder sig til proteiner, så de ikke opløses i vommen, men i løben og tyndtarmen, hvor koens proteinoptagelse sker. Proteinet bliver derved beskyttet for ueffektiv nedbrydelse i vommen og der bliver dannet mindre ammoniak i vommen.

Tanniner menes at kunne:

- forebygge trommesyge
- hæmme parasitangreb
- forbedre udnyttelsen af protein

Figur 1: Tanniner i foderet danner proteinforbindelser i vommen, så proteinerne kommer hele til løben og tyndtarmen, hvor proteinoptagelsen sker (mod.e. Loges et al., 2009)

Morgenfrue

NAVN: Morgenfrue (*Calendula officinalis*)

FAMILIE: Kurvblomstfamilien (*Asteraceae*)

BIOLOGI: Morgenfrue er en enårig urt med opret vækst. Stænglerne er oprette og hårede. Bladene er helrandede og svagt hårede. Over- og underside er grågrønne. Blomsterne er samlet i endestillede kurve, der består af gule eller orange blomster. Frøene kan spredes med vinden. Rodnettet består af mange, tæt forgrenede trævlerødder og er forholdsvist svagt.

VÆKST OG DYRKNING: Morgenfrue skal sås i april-juni i 1 cm dybde. De modner godt og spirer villigt på de rette voksesteder. Planten er meget hårdfør og kan trives på de fleste jordtyper, men den foretrækker en veldrænet, men ikke for tør jord og kræver vanding i tørre perioder. Planten skal slås før frøsætning, hvis planten ikke skal så sig selv.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Morgenfrue findes kun i udlægsåret, hvor den vil gro op sammen med dæksæden. Morgenfrue har en hurtig fremspiring og vækst og bliver synlig i afgrøden. Efter første afslåning dør planten og giver plads til de flerårige græsser og urter.

VIRKNING OG ANVENDELSE: Morgenfrue indeholder bitterstoffer, saponin og flygtig olie og menes, at have antiseptisk virkende stoffer. Blomsterne indeholder bl.a. mineraler (10%) og æteriske olier (0.2%)

og menes, at virke som sårhelende middel både ind- og udvortes. Endvidere menes den, at være vanddrivende, blodrensende, sveddrivende og virke som afførende middel. *Morgenfrue* er også kendt som en god nektarplante, der tiltrækker sommerfugle og nytteinsekter, som fx. svirrefluer. Svirrefluernes larver æder bladlus og andre skadedyr.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	30-60 cm
Vækst:	Hurtig til middel vækst afhængig af jordbund. Opret stiv stilk.
Blomstring:	Juni-november. Blomstrer første år
Jorddække:	Middel
Varighed:	Enårig
Vinterfast:	Nej
Roddybde:	Svagt
Andet:	Nej

Cikorie

NAVN: Cikorie (*Cichorium intybus*)

FAMILIE: Kurvblomstfamilien
(*Asteraceae*)

BIOLOGI: Cikorie er en to- til fler-årig urt med stiv opret vækst. Det første år danner planten en grundstillet roset med store, brede spaltformede grundblade med tandet rand (mælkebøttelignende). Bladene er hårede. Oversiden er græsgøn, mens undersiden er lysere. Blomsterne danner kurve i hvert bladhjørne, med tunge formede blå blomsterblade. Frugterne er nødder med en utydelig, hindeagtig fnok. Planten har en dybtgående kraftig pælerod med siderødder.

UDBREDELSE: er oprindeligt fra Midt- og Sydeuropa, Kaukasus, Sibirien og Asien. Planten er almindelig i grøftekanter, langs marker og veje, især på soleksponeret, tør og næringsrig bund.

VÆKST OG DYRKNING: Cikorie findes både som blad- og rodcikorie, i FRØSALGETS Urteblanding arbejdes der med bladcikorie. Planten skal sås i dybden 1-3 cm og udsædsmængden er ca. 8 kg/ha i renbestand. Den kan vokse på meget forskellige jordtyper, men trives ikke med kold og tung jord med lav pH. Både blad- og rodcikorie har dybe rødder, der kan løsne en komprimeret jord. Begge er glimrende hjælpeafgrøder, da de har stor grønmasse, kraftige rødder og er god til at opsamle kvælstof. Begge foretrækker pH 6-8.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Bladcikorie klarer sig godt i både slæt- og

afgræsningsmarker. Når planten er sået i en græsmark, er den let at kende på de store lysegrønne blade, der ligner mælkebøtte. Den har en god genvækst efter slåning, men kan være noget aggressiv og er god til at konkurrere med ukrudt. Udsædsmængden er ca. 100-300 g/ha i kløvergræsblandinger. Tusindkornsvægten for Cikorie er 1-1,5 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE:

Cikorie har generelt et højt indhold af garvesyre, folinsyre og mineraler. Dens indhold af garvesyre siges, at være fordøjelsesfremmende. Derudover indeholder den tanniner, der menes at forbedre proteinudnyttelsen i vommen. Indholdet af tanniner kan desuden begrænse risikoen for trommesyge, ved at forbygge skumdannelse i vommen, hvilket beskytter proteinnedbrydningen. Stængler og blade har været anbefalet som foder til kvæg, svin og får til stimulation af mælkeydelsen. Desuden menes inolin i roden af rodcikorie, at virke mod indvoldsorm hos heste, kvæg og svin.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	50-150 cm
Vækst:	Langsom til middel vækst. Roset, opret stiv stilk.
Blomstring:	Juli-september. Blomstrer andet år
Jorddække:	God efter slåning.
Varighed:	To- til flerårig
Vinterfast:	Ja
Roddybde:	Dybtgående
Andet:	Dybe rødder, der kan løsne en komprimeret jord. Tanninholdig

Lancet-Vejbred

NAVN: Lancetbladet vejbred (*Plantago lanceolata*)

FAMILIE: Vejbredefamilien (*Plantaginaceae*)

BIOLOGI: Lancetbladet vejbred er en flerårig urt med opret vækst helt nede fra basis. Stængelen er bladløs, femkantet og bærer et sortbrunt aks. Bladene er lancetformede, mens blomsterakset på stængelen er ovalt til ægformet. Blomsten er en sambladet krone med udhængende, gullige støvdragere. Frugten er en 3-4 mm buddike med to frø. Rodnettet består af mange, tæt forgrenede trævlerødder.

UDBREDELSE: Lancetbladet vejbred er oprindelig fra Europa, men globalt udbredt. Planten er en meget almindelig plante, der vokser ved veje, marker, plæner og enge.

VÆKST OG DYRKNING: Lancetbladet vejbred trives godt på de fleste jordtyper. Den er desuden tørke-resistent. Den bestøves og spredes via vind.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Lancetbladet vejbred klarer sig godt i græsmarker og har en god produktivitet. Den har dog tendens til at producere mere stængel end blade. Tusindkornsvægten for Lancet vejbred er 1,5-2,0 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE: Lancetbladet vejbred har et højt mineralindhold. Både køer og får skulle finde lancetbladet vejbred mere velsmagende end græsser, dog ikke

selve blomsten. Planten menes, at virke mod en lang række lidelser, bl.a. har saften været anvendt mod indvoldsorm og luftvejslidelser og omslag med planteudtræk har været anvendt mod hævede led og til at hele sår. Knopper af vejbred har sammen med røllike været anvendt mod kalve sygdomme og frøene har været anvendt mod dysenteri og diarre hos køer. Plantesaftens virkning på eksem, brandsår og insektstik har været kendt i folke-medicinen i generationer. I traditionel kinesisk medicin anvendes planten som blodtrykssænkende og nyrestyrkende.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	10-40 cm
Vækst:	Middel til hurtig. Opret fra basis.
Blomstring:	Maj-august. Blomstrer første år
Jorddække:	Middel
Varighed:	Flerårig
Vinterfast:	Ja
Roddybde:	Svag
Andet:	Tanninholdig

Hvid stenkløver

NAVN: Hvid stenkløver (*Melilotus albus*)

FAMILIE: Ærteblomstfamilien (*Fabaceae*)

BIOLOGI: Hvid stenkløver er en to-årig urt med en opret og forgrenet vækst helt nede fra basis. Stænglerne er stive, runde i tværsnit og svagt furede. Småbladene er trekoblede, elliptiske med tandet rand. Over- og underside er lys græsgrøn. Det første år dannes en uanselig roset af trekoblede blade og andet år skyder de høje skud til vejrs afhængig af såtidspunkt. Blomsterne er små, hvide ærteblomster, der sidder samlet i endestillede klaser. De indeholder meget nektar og pollen og kan ses blomstre i en lang periode. Frugterne er bælg med få frø. Rodnettet består af en kraftig og meget dybtgående pælerod der forgrener sig med spinkle side- og finrødder. Roden kan bryde gennem en pløjesål og arbejde sig dybt ned selv i en kraftig lerjord, hvilket har en god effekt på jordstrukturen.

UDBREDELSE: Hvid stenkløver er oprindeligt fra Mellemeuropa, Kaukasus, Sibirien og den vestlige del af Asien. Den vokser vildt på kalkholdige bjergskråninger og stepper. Hvid stenkløver gror vildt langs veje og på stenede lokaliteter, men er ikke så almindelig.

VÆKST OG DYRKNING: Hvid stenkløver skal sås i 1-2 cm, udsædsmængden er ca. 18 kg/ha i renbestand. Planten spirer velvilligt og har kraftig vækst. Den udvikler først sit rodnet og derefter grøn-

masse. Planten trives godt på let og tør eller stenet/gruset jord. Den kan klare både tørke og meget fugt, men trives dårligt med vedvarende fugt. Foretrækker pH på 6-8. Planten skal sås, når jorden er varm for, at opnå de bedste betingelser for frøene. Tidlig såning (juli) medfører overvintring med kraftige stængler og grønne skud, hvorimod sen såning (august) medfører at den overvintrer som grøn, men med mindre plantedække.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Før blomstring dækker den jorden bedre end efter blomstring, hvor planten bliver mere åben. Udsædsmængden er ca. 100 g/ha i blanding med kløvergræsblandinger. Tusindkornsvægten for Stenkløver er 2-2,5 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE: Kvæg vil ofte gå uden om den ældre plante p.g.a. bitterstoffet melotensyre, men som høg vil alle husdyr æde hvid stenkløver. Hvid stenkløver er en særdeles god insektplante af to årsager: højt indhold af nektar og pollen og en lang blomstringsperiode.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	30-100 cm
Vækst:	Hurtig andet år. Kraftig, opret, stiv og grenet.
Blomstring:	Juli-september. Blomstrer første år
Jorddække:	Andet år godt
Varighed:	Flerårig
Vinterfast:	Ja
Roddybde:	Dybtgående
Andet:	Kvælstoffikserende

Serradél

NAVN: Serradél (*Ornithopus sativus*)

FAMILIE: Ærteblomstfamilien
(*Fabaceae*)

BIOLOGI: Den er enårig opret voksende urt. Stænglerne er stive, runde i tværsnit og hele planten er behåret. Bladene er uligefinnede, elliptiske og tilspidsede i enden. Både under- og overside er græsgrøn. Blomsterne er hvide til svagt lyserøde og sidder endestillet. Blomsterne indeholder meget nektar og pollen. Frugten er en bælg. Planten har pælerødder, med mange små side- og finrødder, der fordeler sig godt i jorden, og har en god effekt på jordstrukturen.

UDBREDELSE: Serradél er oprindeligt fra Algier, Marokko og den Iberiske halvø. Den er vildtvoksende i Sydeuropa på bjerge i sol til halvskygge og enkelte steder i Danmark langs vejkanter.

VÆKST OG DYRKNING: Planten skal sås i dybden 2-3 cm, udsædsmængden er ca. 25-30 kg/ha i renbestand. Den giver svagt vinterdække. Planten vokser bedst med masser af lys på sand- og lerblandet sandjorde med pH 6-7. Kan vokse på lerjorde, hvis der er godt dræn. Skal sås i varm jord fra maj til midt august.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Serradél etablerer sig hurtigt ved optimale vækstbetingelser og kan konkurrere med ukrudt og græs. Den visner væk i løbet af vinteren og giver plads til de flerårige urter.

Tusindkornsvægten for Serradél er 3-5 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE:

Egnet som foder og i græsblandinger. Græsmarksbælgplanter er gode til at avle stor plantemasse til de græssende husdyr og foder. Planten er attraktiv for bier pga. deres store nektarproduktion.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	40-100 cm
Vækst:	Hurtig ved gode vækstbetingelser. Opret.
Blomstring:	Juni-juli. Blomstrer første år
Jorddække:	Svagt
Varighed:	Flerårig
Vinterfast:	Svagt vinterdække
Roddybde:	Middel
Andet:	Kvælstoffikserende

Foder-Esparsette

NAVN: Foder-Esparsette (*Onobrychis viciifolia*)

FAMILIE: Ærteblomstfamilien (*Fabaceae*)

BIOLOGI: Esparsette er en flerårig opret voksende urt. Stænglerne er stive. Bladene er uligefinnede med elliptiske, helrandede småblade. Blomsterne er lyserøde med gule eller violette striber. Kun en af de 10 støvdragere er fri, resten er sammenvoksede. Blomsterne er meget rige på nektar. Frugterne er små bælg, der kun rummer ét frø hver. Roden er en dybtgående pælerod og kraftige, vidt udbredte siderødder.

UDBREDELSE: Foder-Esparsette er oprindeligt fra Centralasien, Mellemøsten og Syd- og Vesteuropa. Den findes spredt fra dyrkning og er naturligt forekommende i resten af Europa og i Nordamerika. I Danmark er den kun vildtvoksende ét sted: Høje Møn.

VÆKST OG DYRKNING: Foder-Esparsette skal sås i dybden 2-6 cm, udsædsmængden er ca. 180-200 kg/ha i renbestand. Den kan være svær at få til at spire, og skal helst sås i foråret i en varm jord, der er tør til let fugtig. Den klarer sig bedst på sandjord og sandblandet lerjord. Overalt foretrækker den åbne voksesteder med meget lys og en jordbund, der er rig på kalk og humus med pH 6,8-7,5 og findes ofte på kvælstoffattige jorde. Det anbefales at den sås inden udgangen af august. Foder-Esparsette kræver en dyrkningspause efter

flere års dyrkning ligesom andre bælgplanter.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Foder-Esparsette ses tydeligt i græsmarken andet år efter udsåning. Den vokser langsomt det første år, imens den udvikler en dybdegående pælerod, men vokser hurtigt, når den først er etableret. Udsædsmængden er ca. 200 g/ha i blanding med kløvergræsblandinger. Tusindkornsvægten for Esparsette er 16-20 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE:

Foder-Esparsette har en meget høj foderværdi, dels fordi planten indeholder værdifuldt protein, og dels fordi kreaturerne gerne vil æde den. Den skulle sætte mælkeydel-sen op og være god til opfedning af slagtekvæg. Den er glimrende i høblandinger. Derudover gør blomstens høje nektarindhold den til en god biplante.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	25-80 cm
Vækst:	Langsom vækst første år, men udvikler stor rod. Opret klatrende.
Blomstring:	Maj-juni. Blomstrer første år
Jorddække:	Andet år godt
Varighed:	Flerårig
Vinterfast:	Ja
Roddybde:	Dybtgående
Andet:	Kvælstoffikserende. Tanninholdig

Kællingetand

NAVN: Almindelig Kællingetand
(*Lotus corniculatus*)

FAMILIE: Ærteblomstfamilien
(*Fabaceae*)

BIOLOGI: Kællingetand er en flerårig, lavt voksende bælgplante uden udløbere. Stænglen er mere eller mindre kantet. Bladene er spredte og trekoblede med ægformede, helrandede småblade. Begge sider er glatte og græsgrønne. Blomsterne er små gule med røde striber. Blomsterne indeholder en del nektar og pollen. Frugterne er smalle bælg med hårdskallede nødder. Kællingetand har en stor dybtgående pælerod, med mange små rødder, der fordeler sig godt i jorden.

UDBREDELSE: Kællingetand har oprindelse fra Kaukasus, Iran og Irak. Den vokser vildt i Danmark og i det meste af Europa langs vejkanter, overdrev, skrænter og heder.

VÆKST OG DYRKNING: Kællingetand sås i dybden 1-2 cm, udsædsmængden er 15-20 kg/ha i renbestand. Planten har en dybtgående pælerod, der fordeler sig godt og skaber en luftig jord. Den lever i symbiose med kvælstoffikserende knoldbakterier, der sætter den i stand til at forsyne sig med kvælstof fra luften. Kællingetand er meget almindelig i hele landet og klarer sig godt på de fleste jordtyper uden de store krav til klimaet. Fortrækker pH på 6-7,5.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Kællingetand er lysfølsom og klarer sig

derfor dårlig i tætte græsmarker. Den udvikler sig langsomt første år, men vokser kraftigt efter nedklipning og i anden vækstsæson ses den tydeligt. Udsædsmængden i blanding med kløvergræs er ca. 200-300 g/ha. Tusindkornsvægten for Kællingetand er 1,2 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE: Den bruges som udlæg i blanding med kløvergræs, men den kan også bruges som efterafgrøde efter tidligt høstede afgrøder. Planten menes at have positiv virkning på indvoldsorm og mælkeproduktion samt vækst hos får. Mineralindholdet er lavt, men blomstens høje nektarindhold gør den til en god biplante.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	20-60 cm
Vækst:	Vokser langsomt første år. Oprette eller liggende stængler.
Blomstring:	Juni-august. Blomstrer første år
Jorddække:	Bedst andet år
Varighed:	Flerårig
Vinterfast:	God ved såning i august til midt i september
Roddybde:	Dybdgående
Andet:	Kvælstoffikserende. Tanninholdig

Kørvel

NAVN: Kørvel (*Anthriscus cerefolium*)

FAMILIE: Skærmpantefamilien (*Apiaceae*)

BIOLOGI: Det er enårig urt med en opret, grenet og busket vækst. Stænglerne er hule og furet. Blade-
ne er spredtstillede og fjersnitdelte (bregneagtige). Over- og underside er lys græsgrøn. Blomsterne er hvide og er samlet i en endestillet dobbeltskærm. Frugterne er skarpt lugtende nødder (anis/lakrids). Roden er en dybtgående pælerod, der forgrener sig med spinkle side- og finrødder.

UDBREDELSE: Kørvel er oprindeligt fra Syd, Øst- og Nordafrika, Mellemøsten, Kaukasus, Central- og Østasien samt Europa. Vild kørvel er en landets mest almindelige skærmpanter, den vilde kørvel kan ses langs veje, på overdrev og i skove. Den dyrkede kørvel har siden 1800-tallet været dyrket i urtehaven og anvendt som krydderurt.

VÆKST OG DYRKNING: Kørvel skal sås i dybden 2-3 cm, udsædsmængden er ca. 20-35 kg/ha i renbestand. Planten trives bedst et fugtigt og skyggefuldt sted, men kan klare sig i al slags jord. Hvis den står i fuld sol, går den hurtigt i blomst og får let gule blade. Kørvel kan stå grøn hele vinteren, hvis den sås i slutningen af august.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Kørvel udvikler sig hurtigt (i hvert fald fra april - august) og kan konkurrere

med ukrudt og græs. Den visner hurtigt væk efter blomstring og giver plads til de flerårige urter. Hvis planten ikke slås før blomstring kommer den igen næste år. Udsædsmængden er ca. 100-200 g/ha i blanding med kløvergræs. Tusindkornsvægten for Kørvel er 1,5-2,0 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE:

Kørvel indeholder C-vitamin, karotin, jern og magnesium. Medicinsk har kørvel været anvendt mod hovedpine, forstoppelse og kolik. Kørvel har desuden været anvendt til fodring af malkekøer, hvor den menes at fremme fordøjelsen, hjælpe på luft i maven og styrke immunforsvaret. Den har også været anvendt som plantefarve; skærmene farver gult mens bladene farver grønt.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	30-60 cm
Vækst:	Hurtig. Opret, grenet.
Blomstring:	Juni-september. Blomstrer første år
Jorddække:	God
Varighed:	Enårig
Vinterfast:	God
Roddybde:	Dybdegående
Andet:	Nej

Persille

NAVN: Persille (*Petroselinum crispum*)

FAMILIE: Skærmpantefamilien (*Apiaceae*)

BIOLOGI: Persille er en toårig urt med opret og busket vækst. Stænglerne er stive, kraftige og trekantede. Bladene er fjersnitdelte og frodiggrønne krusede blade med tre tydelige bladafsnit. Over- og underside er græsgrøn. Første år skyder et stort antal blade og der samles næring i roden. Andet år skyder et nyt antal blade samt blomsterstængler frem. Blomsterne er samlet i skærme, der består af små hvide/gulgrønne enkelt blomster. Frugterne er frø, der dufter meget aromatisk. Planten har en pælrod, der forgrener sig med små finrødder.

UDBREDELSE: Persillen stammer oprindeligt fra Middelhavsområdet. Den vokser ikke vildt i Danmark, men findes enkelte steder forvildet i naturen.

VÆKST OG DYRKNING: Persille skal sås i dybden 1-2 cm, udsædsmængden er 20-25 kg/ha i renbestand. Persille er en krævende plante at dyrke, den foretrækker en velgødet, ikke for let jord, som har en pH-værdi på minimum 6,5. I spiringsperioden skal planten have en passende fugtighed ellers spirer den ikke. Frøene kan dækkes med lidt jord, så der er god jordkontakt, evt. kan der ligges et tyndt lag løs kompost ovenpå for, at holde på fugtigheden.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Persillefrø spirer langsomt, 3 til 8 uger, afhængigt af temperaturen, og den kan være svær, at etablere i en græsmark. Når den bruges i græsmarksblandinger er udsædsmængden er 25-500 g/ha. Tusindkornsvægten for Persille er 1,4-1,6 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE:

Persille indeholder A og C-vitamin, karotin og jern. I en undersøgelse af køers præference for forskelle planter, var persille den mest populære. Persille menes, at fremme fordøjelse og stofskifte samt øge optagelsen af mineraler. Derudover skulle den kunne forbedre mælkekvaliteten, forebygge trommesyge og have en helende effekt på infektioner. Persille skulle være en nyttig antioxidant, der modvirker frie radikaler. Bladene skulle være vanddrivende og fjerne dårlig ånde, hvis de tygges.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	30-60 cm
Vækst:	Langsom. Opret busket.
Blomstring:	Maj. Blomstrer andet år
Jorddække:	God
Varighed:	Toårig, men skal plantes hvert år p.g.a. blomstring andet år
Vinterfast:	God
Roddybde:	Middel
Andet:	Nej

Kommen

NAVN: Kommen (*Carum carvi*)

FAMILIE: Skærmpantefamilien (*Apiaceae*)

BIOLOGI: Kommen er en to- til flerårig urt med en opret, forgrenet vækst. Stænglerne er hule og furet. Bladene er rosetstillede frodige fjersnitdelte blade med tværstillede hovedafsnit (gulerodslignende). Oversiden af bladene er græsgrønne, mens undersiden er lidt lysere. Blomsterne er hvide eller rødlige og sidder i endestillede dobbeltskærme. Frugten er seglformet og nøddeagtigt, ved modning deler frugten sig i to aflange korn, der er stærkt aromatisk. Kommen har en dybdegående pælerod med mange små siderødder.

UDBREDELSE: Kommen er oprindeligt fra Europa og det vestlige Asien. Kommen er en ret almindelig plante i Danmark og vokser vildt på marker, enge og i grøftekanter.

VÆKST OG DYRKNING: Kommen skal sås i dybden 1-2 cm, udsædsmængden er 6-7 kg/ha i renbestand. Planten trives på enhver jordtype, bare den ikke er våd om vinteren. Sås bedst med det samme, når frøene er modne omkring august-september måned. Man kan også så den om foråret i april-maj måned. Den blomstrer og sætter frø andet eller tredje år. Som regel er der frø 2 år i træk. På grund af dens meget lange pælerod kan den ikke lide at blive flyttet.

I KLØVERGRÆSMARKEN:

Kommen er forholdsvis nem, at etablere. Den klarer sig generelt godt i græsmarker og har en god genvækst efter afslåning. Udsædsmængden er 200-500 g/ha i græsmarksblandinger. Tusindkornsvægten for Kommen er 2-2,5 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE:

Kommenfrøene anvendes som krydderi til ost, pølser, brød og snaps. Selve planten indeholder æteriske olier (carvon og limon, som giver den karakteristiske smag og lugt), og derudover indeholder den også protein, sukker mineral og pentosan. Kommen skulle være god for fordøjelsen, fremme ædelysten, virke mod luftdannelse i vommen og modvirke trommesyge hos kvæg og kolik hos heste. Det er blandt andet de æteriske olier der skulle være med til at sænke overfladespændingen i vommen og mindske skumdannelsen og dermed mindske risikoen for trommesyge. Desuden skulle kommen være bakteriehæmmende og virke ormedrivende på bl.a. spoleormen. Kommen tiltrækker svævefluer, hvis larver er udprægede bladlusejægere.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	25-60 cm
Vækst:	Hurtig. Opret grenet.
Blomstring:	Maj-juni. Blomstrer andet eller tredje år
Jorddække:	God
Varighed:	Flerårig
Vinterfast:	Ja
Roddybde:	Dybtgående
Andet:	Nej

Fennikel

NAVN: Fennikel (*Foeniculum vulgare*)

FAMILIE: Skærmpantefamilien (*Apiaceae*)

BIOLOGI: Fennikel er en flerårig opret, forgrenet urt. Stænglerne er blågrønne (af og til rødlig) tykke, hule og svagt furede. Bladene er 3-4 gange fjersnitdelte, med lange skeder og smalle næsten trådagtige flige (dildlignende), og er op til 40 cm lange. Over- og underside er blågrønne. Blomsterne er samlet i endestillede skærme, med 20-50 små gule enkelte blomster. Fennikel indeholder en nektar, der er velegnet, som føde for bier. Frøene er grøn- eller brunlig og deler sig ved modning i to stærkt aromatiske og sødligt smagende frø. De er 4-10 mm. Frugten er en hvid/grøn knold, som dannes af opsvulmede bladskeder. Rodnettet består af en pælerod med vidt udbredte side- og finrødder.

UDBREDELSE: Fennikel er oprindeligt fra Vestasien og Middelhavsområdet. I Danmark forekommer den naturligt udbredt langs veje, enge og åbne områder.

VÆKST OG DYRKNING: Fennikel skal sås i dybden 1-2 cm, udsædsmængden er 6-7 kg/ha i renbestand. Planten vokser gerne på kalkholdig tør muldjord nær ved havet eller ved flodbredder med meget sol.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Fennikel har middel vækst første år og vil sandsynligvis ikke være så tydelig

i græsmarken. Udsædsmængden er 200-500 g/ha i græsmarksblandinger.

Tusindkornsvægten for Fennikel er 4-5 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE:

Fennikel er rig på A-, B- og C-vitaminer og har en mild og let sødlig smag, der minder om lakrids eller anis. Fennikelfrø indeholder bl.a. æteriske olier, der menes at virke befordrende på fordøjelsen, stimulerer appetitten og modvirker luft i maven. Foruden frøene anvendes de unge blade og den tykke, sprøde bladstængel. I gamle svenske urtebøger står der, at fennikelvand renses brystet, styrker hjertet, helbreder hoste og lungesot. Den siges også, at hjælpe mod krampe, migræne, mave-tarmkatarr og diarré. Derudover er den værtsplante for larver fra mange sommerfuglearter.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	100-250 cm
Vækst:	Middel. Opret grenet.
Blomstring:	Juli-oktober. Blomstrer første år
Jorddække:	Middel
Varighed:	Flerårig
Vinterfast:	Ja, hårde vintre kan den dog ikke klare
Roddybde:	Middel
Andet:	Nej

Bibernelle

NAVN: Bibernelle (*Sanguisorba minor*)

FAMILIE: Rosenfamilien (*Roseaceae*)

BIOLOGI: Bibernelle er en flerårig urt med tæt, busket og ranglet vækst. Fra denne plante vokser de lysegrønne, men senere røde stængler frem. Planten bærer spredte ovale småblade, der er uligefinnede med tandet rand. Oversiden er græsgrøn, mens undersiden er noget lysere. Blomsterne er grønlig endestillede, kugleformede blomsterstande. Frugterne sidder indesluttet i det blivende underbæger. Rodnettet er kraftigt med mange siderødder som holder godt på jorden.

UDBREDELSE: Bibernelle er vildtvoksende i det meste af Europa, Nordafrika, Kaukasus og i Asien. Den vokser på bjerge, stepper, tørre overdrev og herhjemme langs vejkanter og jernbaner.

VÆKST OG DYRKNING: Bibernelle skal sås i dybden 1-2 cm, udsædsmængden er 15-20 kg/ha i renbestand. Den klarer sig også godt ved tørke og er meget frosttolerant. Ved udtørring kan den nogle gange komme igen, når det regner. Den stiller ikke store krav til jordbunden, men vokser bedst i varm, kalkrig og drænet jord. Foretrækker jord med pH 6-8. Planten kan sås både i efter- og foråret.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Den producerer stor bladmasse og giver godt bunddække i det tidlige forår

og klarer sig godt overfor ukrudt, når den først er etableret. Planten kan stimuleres ved slåning og har en god genvækstevne. I græsmarksblandinger er der gode erfaringer med, at bruge ca. 250 g/ha. Tusindkornsvægten for Bibernelle er 5,0-7,0 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE: Bladene indeholder C-vitamin, mineraler og tanniner. Den skulle gavne fordøjelsen og kurere eller modvirke klovssyge og diarré hos får. Både køer og får skulle finde den velsmagende. Planten har været anvendt som lægeplante bl.a. til at stoppe blødninger, diarre, sår, hudsygdomme og modvirke kræft hos mennesker. Det er en god insektplante, der tiltrækker humle- og honningbier, sommerfugle og svirrefluer.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	30-60 cm
Vækst:	Middel. Tuedannende. Opret til overhængende
Blomstring:	Maj-juni. Blomstrer første år
Jorddække:	God
Varighed:	Flerårig
Vinterfast:	Ja
Roddybde:	Middel
Andet:	Tanninholdig

Citronmelisse

NAVN: Citronmelisse (*Melissa officinalis*)

FAMILIE: Læbeblomstfamilien (*Fabaceae*)

BIOLOGI: Citronmelisse er en flerårig urt med en opret, buskagtig vækst. Stænglerne er firkantede og stærkt grenet med små, bløde hår. Bladene er ovale, hjerteformede og savtakkede. Bladene er stærkt aromatisk duftende pga. kirtelhår, der udskiller æteriske olier, når de knækkes. Blomsterne er uregelmæssige små hvide eller lyseblå (eller gule) læbeblomster. Citronmelisse indeholder meget nektar. Frugten er en firedelelig spaltefrugt med nøddeagtige delfrugter. Rodnettet består af lange trævlerødder og er meget overfladisk.

UDBREDELSE: Citronmelisse er oprindeligt fra Østlige Middelhavsområdet og i det vestlige Asien. Planten vokser vildt i Sydeuropa, det vestlige Asien og Nordafrika. Forvildet i det meste af Europa. I vore dage dyrkes den som køkkenurt i haven og kaldes også Hjertensfryd eller Honningurt.

VÆKST OG DYRKNING: Citronmelisse foretrækker god næringsrig fugtig jord, hellere lidt tung end let jord. Under gode fugtige forhold kan den godt lide sol, men ellers halvskygge. Læ er under alle omstændigheder godt. Den skal sås i april, men kan sås så sent som oktober. I vinterperioden kan den dækkes med blade eller grene for, at beskytte den mod stærk frost.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Citronmelisse breder sig meget og formeres nemt ved frø, stiklinger eller deling,

og skal udtyndes eller slås (evt. i juni og september) hvert år. Nedklipping har den virkning, at planten giver nye frisk-grønne blade, hvilket er dem der smager bedst.

Tusindkornsvægten for Citronmelisse er 0,5 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE:

Citronmelisse indeholder hydroxycinnamin syrer (rosmarinsyre, kaffesyre), tanniner, flavonoider, triterpener og essentielle olier og hele planten dufter og smager af citron. Den menes, at virke stimulerende på appetitten, hindrer luft i maven, virker nerveberoligende evt. søvndyssende, berolige hjertet og menes også, at virke mod migræne. Den menes endvidere, at være bakterie- og virus hæmmende og hæmme skjoldbruskkirtelfunktionen. Udtræk af planten er en vigtig del af salven Zovir, der bruges mod forkølelsessår. Den virker bedre som frisk end tørret. Planten siges, at tiltrække bier og andre insekter p.g.a. dens indhold af nektar og virke afskrækkende på fluer og myrer p.g.a. plantens citronduft.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde: 50-100 cm

Vækst: Hurtig. Opret busket.

Blomstring: Juli-august. Blomstrer andet år

Jorddække: God

Varighed: Flerårig

Vinterfast: Ja. Bladene visner, men roden overvintrer og planten spirer frem igen året efter

Roddybde: Svag

Andet: Nej

Purløg

NAVN: Purløg (*Allium schoenoprasum*)

FAMILIE: Løg-familien (*Alliaceae*)

BIOLOGI: Purløg er en flerårig opret, tueformet græsliønde urt. Blomsterstænglen er hul, rund og tynd. Bladene er slanke, hule og hårløse og danner en tæt tue. Over- og underside er lyst grågrønne. Blomsterne er rosa/lilla og klokkeformede og sidder samlet i en endestillet, kugleformet halvskærm. Frugterne er kapsler med mange frø. Rodnettet består af en kort jordstængel, der bærer de mange små, hvide aflange løg.

UDBREDELSE: Purløg er oprindelig fra Middelhavsområdet og Sydeuropa, hvor den vokser vildt på fugtige, solrige steder. Den gror vildt på Bornholm.

VÆKST OG DYRKNING: Frøene sås direkte i jorden i april – maj i 1 cm dybde. Purløg er meget hårdfør og kan vokse på næsten alle jordbundstyper, men foretrækker en placering i en kalkrig, veldrænet og gerne mager jordbund i. De nye planter vokser sammen til en tue. Tuerne kan deles i flere stykker og plantes igen. Efter slæt eller afgræsning skyder planten hurtigt med nye friske blade.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Purløg har en hurtig vækst og er god til at etablere sig, hvis den ellers kan få lys nok. Når den først har dannet tuer, er den næsten ikke til, at holde tilbage. Den visner i løbet af vinteren, hvilket giver plads til andre

urter, men den kommer tilbage med fornyet styrke i foråret.

Tusindkornsvægten for Purløg er 1,2-1,6 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE:

Planten indeholder svovlforbindelser (bl.a. allylsulfider og alkylsulfoxider), som nedbrydes til alliin ved såring af planten, hvilket giver den velkendte løglugt. Purløg er rig på C- og B2-vitaminer samt karotin og menes, at være fordøjelsesfremmende, appetitvækkende og god mod forhøjet blodtryk. Purløg er desuden en særdeles god nektarplante. De lilla blomster tiltrækker masser af honningbier, humlebier, svirrefluer og mange andre insektgrupper, som f.eks. sommerfugle. Samtidig har purløg ry for, at holde myrer og bladlus væk.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	30-40 cm
Vækst:	Hurtig. Tueformet, græsliønde.
Blomstring:	Maj-juli og nogle gange igen i september-oktober. Blomstrer andet år
Jorddække:	God i tuerne
Varighed:	Flerårig
Vinterfast:	Ja, bladene visner, men kommer igen i foråret
Roddybde:	Middel
Andet:	Nej

Røllike

NAVN: Røllike (*Achilea millefolium*)

FAMILIE: Kurvblomstfamilien
(*Asteraceae*)

BIOLOGI: Røllike er en flerårig urt med stiv opret vækst. Stænglerne er bøjelige og let håret. Bladene er lancetformede og fjersnitdelte. Over- og underside er grønne. Blomsterne er samlet i en halvskærm, med hvide kurve. Frøene spredes med vinden. Rodnettet består af krybende jordstængler og tæt forgrenede trævlerødder.

UDBREDELSE: Røllike er udbredt i Europa, Asien og Nordamerika. Planten er hjemmehørende i Europa, Nordafrika og tempereret Asien.

VÆKST OG DYRKNING: Røllike skal sås i april i 1 cm dybde, udsædsmængden er ca. 18-20 kg/ha i renbestand. Frøene modner godt og er meget spirevillige. Urten kan trives de fleste lysåbne steder og kan vokse på både tør eller fugtig næringsrig sand- eller humusbund.

I KLØVERGRÆSMARKEN: Røllike er flerårig og vil gro op sammen med dæksæden, men den kræver lys for at vokse. Den vil stadigvæk være at finde efter første afslåning, men den vil ikke sætte frø og langsomt vil den give op overfor konkurrencen fra græsset. Udsædsmængden er ca. 50 g/ha i blanding med kløvergræsblandinger. Den estimerede tusindkornsvægt for Røllike er 1 g.

VIRKNING OG ANVENDELSE:

Røllike indeholder æteriske olier, alkaloider, flavonoider, salicylsyre og garvesyre og menes at have sveddrivende, blodtrykssænkende, betændelseshæmmende, febernedsættende og virke stimulerende på fordøjelsen. Derudover menes den, at virke beroligende og vandrivende. Blomsterne indeholder nektar som tiltrækker nytteinsekter og sommerfugle.

8 HURTIGE OM PLANTEN

Højde:	50 cm
Vækst:	Hurtig til middel vækst afhængig af jordbund. Opret stiv stilk
Blomstring:	juli-september. Blomstrer første år
Jorddække:	God
Varighed:	Flerårig
Vinterfast:	Ja
Roddybde:	Svag
Andet:	Nej

LITTERATUR

- Brøndegaard, V. J. (1978): *Folk og flora. Dansk etnobotanik*, bind 3 og 4.
- Holmegaard, J. (1987): *Grøngødning og efterafgrøder*. Skarv Publications. 1. udgave, 1. oplag.
- Kristensen, T. (Ed) (2010): *Økologisk græsmarksproduktion og udnyttelse til mælkeproduktion*. Intern rapport husdyrbrug nr. 27, september 2010, DJF Århus Universitet
- Lauridsen, K. (2010): *Dyrkningsvejledning til urter*, Pjece fra Økologisk Landsforening 2010
- Loges, R., Goeritz, M. og Taube, F. (2009): *Urter og tanninrige bælgplanter i Kløvergræsmarker*. (Powerpoint show) Christian-Albrechts-Universität Kiel Institut for Planteproduktion/ Afdeling Økologisk Jordbrug. Tyskland
- Mabey, R. (1997): *Helbredende urter*. Politikens forlag. 1. udgave, 3. oplag
- Olesen, A. (2000): *Lægeplanter fra danske urtehave*. Frydenlund Grafisk. 1. udgave, 1. oplag.
- Olesen, A. (2004): *Politikens bog om krydderurter i haven*. Politikens forlag. 2. udgave, 1. oplag.
- Smidt, N. W. (1997): *Brugen af urter i græsmarken til husdyr*. Hovedopgave ved Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole.
- Thejsten, J., Thorup-Kristensen, K. og Suhr, K. (2005): *Grøngødning – efterafgrøder og dækafgrøder*. Landbrugsforlaget. 1. udgave, 1. oplag.

LINKS

www.fugleognatur.dk
www.denstoredanske.dk
www.urteriet.dk

www.urtehave.dk
www.da.wikipedia.org

FRØSALGETS Urtehefte – guide til de mest anvendte urter i landbruget
2. udgave, 1. oplag 2011. Af Marie-Louise Simonsen, TRYK publications. Omslagsfoto:
Urter i kløvergræsblanding. Fotos: Sven Hermansen, Claus Østergaard, Michael Tersbøl,
Marie-Louise Simonsen – Økologisk Landsforening. Foto s. 23 ø.tv.: www.naturedirect2u.com, s. 33 ø.: www.biopix.dk/JC_Schou. Layout: www.ph7.dk.
Nærmere oplysninger om FRØSALGETS Urtehefte fås hos: FRØSALGET,
Markedsvej 1, Postbox 59, 6650 Brørup, Tlf: 75 38 17 44, www.froesalget.dk

